

PIA PÄIVIÖ

***Hama*-sanojen funktiot lauseissa ja funktioiden muutokset Agricolan teoksista nykykieleen**

With the birth of cognitive semantics, new ideas from the field of theoretical semantics have found their way to the study of meaning changes, and that should not come as a surprise: since one of the major things cognitive semantics is interested in is polysemy – and polysemy is, roughly, the synchronic reflection of diachronic semantic change. (Geeraerts 1997, 6.)

Taustaa

Suomen kielestä löytyy pieni terminatiivisten partikkelien sanaryhmä, johon kuuluvat partikkelit *asti*, *saakka*, *saaden* sekä II infinittiivin instruktiivimuodot *lähtien*, *alkaen*, *pitäen* ja harvinaisempi *ruveten*. Lisäksi ryhmään kuuluvat varsinkin vanhemmassa kirjakielissä esiintyvät lekseemit *hamassa*, *hamasta*, *hamaan*, joiden funktio lauseessa on yhdistetty terminatiivisuuteen (Alhoniemi 1978; Päiviö 2007)¹. Terminatiivisuus tunnetaan aspektuaalisesti viitteellisenä käsitteenä, jolla tarkoitetaan lauseessa ilmenevän jatkumon ajallista, paikallista, laadullista tai määrällistä ulottumista tai ulottumisen keston rajaa- mista (esimerkiksi 1).

(1) *Kesästä lähtien* olen ollut niin voimaton.

Jatkumoa voi olla sekä toiminnan jatkumo ajassa että tarkoitteen tai tarkoitteiden jatkumo paikassa tai kvalitatiivisella tai kvantitatiivisella asteikolla. Jatkumoluonteen kesto on mahdollista rajata sekä alusta että lopusta. Niinpä terminatiivisuus koskee

---

1 Artikkelii liittyy aikaisempaan tutkimukseeni suomen kielen terminatiivisuuden ilmauksista (Päiviö 2007) ja pyrkii valottamaan *hama*-sanojen roolia terminatiivisuuden ilmaisemisessa. Kiitän *Sananjalan* kahta nimetöntä arvioijaa arvokkaista kommentista.

sekä alku- että loppurajan ilmauksia. (Päiviö 2007, 56.) Tässä artikkelissa tarkastelen juuri edellä mainitun *hama*-sanan ja sen mahdollisten eri esiintymismuotojen *hamassa*, *hamasta*, *hamaan* (tästä eteenpäin *hama*-sanat) käyttöä yksinään ja yhdessä jonkin muun terminatiivisen partikkelin kanssa. Tutkimukseni on diakroninen, ja aineistonani käytän kirjoitetun kielen aineistoja Agricolan teoksista nykyaikaan. Yritän etsiä vastauksen seuraavaan kysymykseen: käytetäänkö *hama*-sanoja vain selvästi terminatiivisissa ilmauksissa, vai esiintyvätkö *hama*-sanat myös muissa funktioissa lauseessa? Lisäksi selvitän, onko *hama*-sanat käyttö muuttunut kirjoitetussa kielessä aikojen saatossa. Tutkimukseni sijoittuu osaksi yleisempää tutkimusta suomen kielen aspektista ja erityisesti aspektuaalisuuden ilmaisemisesta lauseen ominaisuutena.

Tutkimukseni teoriataustana on kognitiivinen kielioppi ja sen ajatus siitä, että syntaksi ja semantiikka ovat erottamattomat (ks. esim. Langacker 1987; 1991; 2000). Erityisesti hyödynnän kognitiivisesta kieliopista tuttua skeeman käsitettä. Kognitiivisessa kieliopissa skeemalla tarkoitetaan yleistystä paljaimmillaan: skeemaa pidetään säännön vastineena, ja sen tehtävänä on kuvata yleistyksiä eri abstraktiotasoilla. Skeema kuvaa luokan jäsenten samankaltaisia piirteitä ja kokonaisrakennetta. Hyödynnän tässä myös skeemalle läheistä prototyypin käsitettä eli sitä, että ilmauksen eri merkityksille pyritään löytämään yksi abstrakti yleistys. Tämän taustan pohjalta haluan selvittää, mikä syntaktis-semanttinen funktio *hama*-sanalla on lauseessa ja miten terminatiivisen lauseen prototyyppiin kohdistuvat muutokset vaikuttavat *hama*-sanojen merkitykseen ja sitä kautta funktioon. Toinen kognitiivisen kieliopin kielentutkimuksesta hyödyntämäni käsite on kielen polyseemisyys (Langacker 1987; Geeraerts 1987). Erityisesti olen kiinnostunut polyseemisuuden roolista kieliopillistumisessa (ks. Paradis 2000). Polysemiolla tarkoitan tässä tilannetta, jossa yhdellä sanalla on useampi erilainen päämerkitys. Polysemiassa sanojen tarkoitteet ovat usein jollain lailla samankaltaisia, ja ilmiö syntyy usein metaforan kautta. Kieliopillistumisella tarkoitetaan yleisesti sitä kielessä jatkuvasti vaikuttavaa muutostyyppiä, jossa perustapauksessa kielen leksikaalinen yksikkö muuttuu kieliopilliseksi. Kieliopillistumisella ymmärretään myös kyseisen prosessin etenemistä siten, että kieliopillinen yksikkö saa uuden tai uusia abstraktimpia merkityksiä vanhan merkityksen rinnalle tai tilalle. (Esim. Heine, Claudi ja Hünne Meyer 1991; Hopper ja Traugott 1993.)

Tutkimuksen vanhan kirjasuomen ja 1800-luvun kirjasuomen aineiston olen koonnut vuonna 2015 Kotimaisten kielten keskuksen sähköisistä korpuksista. Nykykielen aineiston olen koonnut vuonna 1999 Suomen kielen tekstipankista ja vuonna 2015 CSC-Korp-tekstipankin Suomen puupankki -korpuksen Europarl- sekä S24-keskustelupalsta-osakorpuksista. Taulukossa 1 esitetään *hama*-sanojen esiintymämäärät osa-aineistoittain.

Taulukosta 1 käy ilmi, että *hama*-sanasta on kirjoitetussa suomen kielessä esiintynyt neljää eri muotovarianttia: taipumaton muoto *hama* sekä muodot *hamassa*, *hamasta* ja *hamaan*. Taipumattomana *hama* esiintyy vain Agricolan teksteissä. Agricolan aineistossa *hamaan*-muoto on yleisin. *Hamaan*-muoto on yleisin myös Biblian aineistossa ja muissa vanhan kirjasuomen aineistoissa. Kaikista 711:stä vanhan kirjasuomen korpuk- sen *hama*-sanojen esiintymästä 464 on tulosijaisessa muodossa *hamaan*. Kun lähestytään 1800-lukua, *hamaan*-muodon osuus pienenee. Tämä pieneneminen korostuu 1800-luvun

Taulukko 1. Tutkimukseni hama-sanojen esiintymät eri kirjoitetun kielen aineistoissa.

Kirjoitetun kielen aineisto / hama-sanan muoto		<i>hama</i>	<i>hamassa</i>	<i>hamasta</i>	<i>hamaan</i>	Yhteensä
Vanha kirjasuomi	Agricola	48	-	55	165	268
	Biblia	-	7	83	228	318
	muut	-	7	47	71	125
Vanha kirjasuomi yhteensä		48	14	185	464	711
1800-luku		-	-	75	59	134
Nykykieli		-	129	68	716	913
Yhteensä		48	143	328	1239	1758

aineistossa, jossa *hamaan*-muoto ei olekaan enää yleisin muoto, vaan yleisimmäksi on noussut *hamasta*-muoto. *Hamassa*-muoto on koko kirjoitetun suomen aineistossa marginaalinen, ja vasta nykykielen aineistossa sen osuus kasvaa. Nykykielen aineistossa *hamasta*-muodon osuus laskee ja *hamaan*-muotoa esiintyy yivoimaisesti eniten.

Artikkelini etenee niin, että esittelen ensin *hama*-sanana etymologiaa ja *hama*-sanalle annettuja merkityksiä eri sanakirjoissa. Sen jälkeen luon lyhyen katsauksen terminatiivisuuden ilmaisemiseen suomen kielessä ja siitä etenen aineistoanalyyysiin eli esittelemään *hama*-sanojen funktioita eri aineistoissani. Artikkelin lopussa vedän yhteen analyysiosan tärkeimmät tulokset.

Hama-sanana merkityksestä ja etymologiasta

Hama kiinnosti muutamia kielentutkijoita jo lähes 150 vuotta sitten, kun August Ahlqvist totesi kirjeessään Josef Budenzille (1867), että *hama* poikkeaa selkeästi *saada*-verbistä syntyneistä terminatiiveista (AAK, 148):

Hama Teidän ajatukseenne, että tämä sana olisi syntynyt sanasta *saada*, en minä voi suostua. Wiimeksimainitusta vartalosta syntyvät *saati*, *saatikka*, *saakka*, jotka ovat terminatiivia, vaan minun ajatustani myöten ei *hama* ole sukua näiden kanssa; se on tummaperäinen sana, eikä sitä käytetäkään muuten kuin elatiivin ja illatiivin postpositionein vahvikkeena: ”hamaan kuolemaan asti”, ”hamasta Australiasta”.

Ahlqvist pitää *hama*-sanoja elatiivin ja illatiivin kanssa esiintyvien postpositioiden vahvikkeina. On totta, että *hama*-sanat poikkeavat terminatiivisista postpositioista ainakin kahdella tapaa: Ensinnäkin ne sijoittuvat prepositioiden tapaan nominiseuralaisensa edelle, ja siten *hama*-sanat vahvistavat ennemminkin terminatiivisen *asti*-partikkelin

seuralaista kuin itse terminatiivista partikkelia. Lisäksi *hama* kongruoi lähes aina joko olo-, ero- tai tulosijassa taipuneena nominiseuralaisensa kanssa. Kuitenkin Ahlqvistin tarjoaman esimerkin mukaan *hamasta* voi esiintyä myös yksinään terminatiivisen alkurajan ilmauksessa. Tällöin *hamasta* toimii terminatiivisten partikkelien tavoin ilmauksen terminatiivistimenä.

Ahlqvistin kuvaama *hama*-sanana ”tummaperäisyys” voi johtua sen murteista tutuista merkityksistä: suomen murteissa *hama* voi merkitä terminatiivisuuden ilmaisemisen ohella ’kaukaisuutta, vaikeutta, virhettä, onnettomuutta, vastoinkäymistä ja estettä’, esimerkiksi *Kyl täsä ny vaa oo joku hama käyn*, sekä toimia myös merkityksissä ’pitkä’, kuten *ei hamaan aikaan* (Karjala), tai ’kaukana, kaukaa, kauas’ *ei se hamahan menny* tai *ei sitä kovin hamasta tarvinnu hakia* (Kurikka) tai voimasanana merkityksissä ’mikä(pä), kuka(pa)’, kuten *hama hänen tiäsi, minkä hän mahto mennä* (Mouhijärvi). (SMS s.v. *hama*, SSA s.v. *hama*.)

Hama-sanalla on todettu vastineita lähisukukielissä muun muassa viron murteissa *amma*, *ammak* merkityksessä ’asti’, kuten *ammak otsani* ’loppuun asti’ sekä *ammagast* ’kunnes, yksinpä’. Myös viron *hamanik*, *hamaga* merkityksessä ’niin, vai niin, tosiaan’ sekä *amatsi* merkityksessä ’ilmi, julki’ on yhdistetty suomen *hama*-sanoihin. Lisäksi liivin ilmauksia *amä* ’kaikki, koko’, *amä siëks* ’siitä huolimatta’, *amä sür* ’suurin’ on pidetty suomen *hama*-sanojen vastineena (SSA s.v. *hama*; Ahlqvist 1871, 45–48). *Hama*-sanalla lienee vastineita myös etäsukukielissä², tosin niitä pidetään epävarmoina, vaikka ne ovat selvästi semanttisesti motivoituneita.

Terminatiivisuudesta

Olen aikaisemmassa tutkimuksessa selvittänyt terminatiivisuutta suomen kielessä (Päiviö 2007). Tulini siihen tulokseen, että terminatiivisuutta tulee pitää yhtenä suomen aspektin ilmaisekeinoista. Terminatiivisuus on vahvasti lausesemanttinen ilmiö, ja sillä on rajatun jatkumoluonteisuuden ilmaisemisen ominaisuus. Terminatiivisuuden jatkumoluonteisuus liittyy suomen kielessä verbin semantiikkaan, objektin sijamerkinän semantiikkaan ja erilaisiin adverbialisiin määritteisiin ja täydennyksiin sekä näiden välillä toteutuvaan valenssisuhteeseen. Rajattu jatkumoluonteisuus voidaan ilmaista [TERMINATIIVI]-skeeman (Päiviö 2007) avulla:

$$[\text{TERMINATIIVI}] = [\text{JATKUMO}] + [\text{rajattuus}]$$

Esimerkiksi terminatiivisissa II infinitiivin instruktiivimuodoissa, kuten *alkaen*, *pitäen*, *ruveten* ja *lähtien*, tämä ”samanaikaisuuden, jatkumoluonteisuuden” merkitys on itsessään (Kangasmaa-Minn 1978). Paikallissijainen alkurajan ilmaus rajaa tämän

2 Näitä ovat mm. etelävogulin *šamāw*, itävogulin *šamə*, *samə*, länsivogulin *šoməy* ja pohjoisvogulin *soma* ’jyrkkä, pystysuora; suoraan, suorastaan, juuri’ sekä itä- ja eteläostjakin *tšāma* ’poikkipuolin, poikkipäin; vaakasuora, jyrkkä; suoraan, vastapäätä’ ja pohjoisostjakin *sāmi* ’suoraan; suorassa, pystyssä; vastapäätä’ (SSA s.v. *hama*).

jatkumon. Aikaisemmassa tutkimuksessani (Päiviö 2007) kävi ilmi, että *asti-*, *saakka-* ja *saaden-*sanat toimivat yleensä lauseen terminatiivistiminä (esimerkki 2).

- (2) Mies kaivoi ojan metsän reunaan asti. (Päiviö 2007, 55.)

Suomen kielessä terminatiivisuus kattaa koko lauseen ja astuu näin ulos englannin kieleen pohjautuvasta aspektin määrittelystä (rajattuuden käsitteestä aspektin yhteydessä ks. esim. Huumo 2006 ja 2007; Shore 2009; Nurminen 2011 ja erityisesti 2015). Lauseen terminatiivinen luenta jakautuu siis useamman elementin kesken. Terminatiiviset *asti-* ja *saakka-*sanat voi nähdä kolmessa eri tehtävässä lauseessa: ne voivat ilmaista terminatiivisuutta, ne voivat korostaa paikallissijan ilmaisemaa rajaa ja ne voivat ilmaista asteikon äärirajaa, puhujan mielestä kaukaista kiintopistettä (Päiviö 2007, 231). [TERMINATIIVI]-skeeman elaboroidessaan ne ilmaisevat jatkumoluonteisuutta (3). Mikäli jatkumoluonteisuus on jo elaboroitunut lauseen muiden elementtien avulla, *asti-* tai *saakka-*sanat ilmaisevat tai korostavat jatkumon alku- tai loppurajaa (4). Mikäli taas [TERMINATIIVI]-skeema ei elaboroidu, *asti-* ja *saakka-*sanat voivat saada aikaan subjektiivista kaukaisuutta, asteikon äärirajaa ilmaisevan luennan (5).

- (3) Pakettiauto ajoi laiturille asti. (Päiviö 2007, 219.)
 (4) Keskustassa on poliiseja Tammelasta asti. (Päiviö 2007, 219.)
 (5) Kipu tuntui jäsenissä asti. (Päiviö 2007, 222.)

Selvitän seuraavassa, mikä on *hama*-sanojen rooli lauseen terminatiivisuuden ilmaisemisessa. Onko *hama*-sanoilla terminatiivinen funktio lauseessa, ja elaboroiko *hama* [TERMINATIIVI]-skeeman lauseessa kuin lauseessa? Mikäli näin ei aina tapahdu, minkä funktion *hama*-sanat saavat?

Hama, hamassa, hamasta ja hamaan *Agricolan* kielessä

Agricolan teksteissä esiintyvä terminatiivisuutta ilmaiseva fraseologia on hyvin runsasta, ja *hama*-sanojakin esiintyy paljon. Usein samassa raamatunkohdassa esiintyy useita terminatiivisuutta korostavia elementtejä (6).

- (6) Ja ne Israelin ia Judan miehet / ylesnousit / hwsit ja tacaaioit ne Philisteuset / **sihenasti quin Laxon tullan / ia haman Ekronin Portein sachka.** (A-III-449-[1Sm-17:52].)
 Silloin Israelin ja Juudan miehet kohottivat riemukuudon ja lähtivät takaa-ajoon. He seurasivat filistealaisia aina Gatiin ja Ekronin porteille asti. (R, 1992.)

Esimerkissä 6 on kolme terminatiivisuutta ilmaisevaa elementtiä: *sihenasti quin*, *haman* ja *sachka*. Tässä esimerkissä *haman* ilmaisee ja siten myös korostaa takaa-ajomatkan jatkumoluonteisuutta ja täten elaboroi [TERMINATIIVI]-skeeman. Raamatun teksteissä on paljon eri yhteyksiä, joissa ilmaistaan terminatiivisuutta, kuten temporaalisen

keston rajoja, spatiaalisen siirtymän rajoja, toiminnan kestoa, alan ulottuvuutta tai rajoja kvantitatiivisella tai kvalitatiivisella asteikolla. Näiden terminatiivisten ilmiöiden ilmaissussa on käytetty yleensä *asti-* ja *saakka-*sanoja. (Päiviö 2007, 136.) Usein näissä ilmauksissa on terminatiivisuutta korostamassa vielä muitakin jatkuvuutta ja kestoa tai progressiivista muutosta ilmaisevia partikkeleita, kuten *aina*, *niin*, *alati* tai *hama* (Päiviö 2007, 185–188; *aina*-partikkelin jatkumoluotoisuudesta ks. myös Shore 2009, 488–490).

Agricolan teksteissä *hama*-sanoilla on 268 esiintymää. Taulukko 2 havainnollistaa Agricola-aineiston *hama*-sanojen esiintymien määrät *hama*-sanon esiintyessä joko yksinään tai yhdessä toisen terminatiivisen partikkelin tai postposition kanssa. Lisäksi taulukossa 2 ilmoitetaan samassa Agricola-aineistossa olevien muiden terminatiivisten partikkelien esiintymämäärät (ks. myös Päiviö 2007, 29).

Taulukko 2. Terminatiivisten partikkelien esiintymät joko yksinään tai yhdessä toisen terminatiivisen partikkelin kanssa Agricola-aineistossa.

Seuralaisen sija / terminatiivinen partikkeli	erosija	tulosija	Yhteensä
<i>asti</i>	3	145	148
<i>saakka</i>	6	18	24
<i>saaden</i>	2	1	3
yht.	11	164	175
<i>hama</i>	2	8	10
<i>hamasta</i>	54		54
<i>hamaan</i>	6	57	63
yht.	62	65	127
<i>hama + asti</i>		34	34
<i>hamaan + asti</i>		96	96
<i>hamasta + asti</i>	-	-	0
yht.	0	130	130
<i>hama + saakka</i>		4	4
<i>hamaan + saakka</i>		5	5
<i>hamasta + saakka</i>	1		1
<i>hama + saaden</i>		-	0
<i>hamaan + saaden</i>		1	1
<i>hamasta + saaden</i>	-		0
yht.	1	10	11
<i>hama yht.</i>	63	205	268
kaikki yhteensä	74	369	443

Taulukosta 2 käy ensisijaisesti ilmi, että *hamaan* on yleisimmin esiintyvä *hama*-sanojen muoto. Taulukosta voi todeta myös, että lähes puolet sekä *hama*- että *asti*-sanoista esiintyy yksinään terminatiivisessa ilmauksessa (*hama* 127/268, *asti* 148/278). Tällöin näiden partikkelien funktio on terminatiivinen ja ne elaboroivat [TERMINATIIVI]-skeeman (7)–(8). Terminatiivista alkurajaa ilmaisevassa funktiossa esiintyy yleisimmin *hamasta*-muoto, 54 kertaa. Alkurajan ilmauksessa *hamasta*-sana toimii terminatiivisesti ja elaboroi [TERMINATIIVI]-skeeman (9). Terminatiivista loppurajaa ilmaisevassa funktiossa yleisin on *asti*-sana joko yksinään tai yhdessä *hamaan*-san kanssa, ja se esiintyy 275 kertaa. Aineistosta löytyy esimerkkejä myös *hama*-san murteista tutusta käytöstä merkityksessä 'kaukainen'. Nykkykielenkäyttäjän näkökulmasta tulkinta 'kaukainen' mahdollistuu juuri siitä syystä, että lauseesta löytyy useita terminatiivisia elementtejä eikä *hama*-sana nouse tärkeimmäksi terminatiivisuuden ilmaisijaksi. Kun *hama* tavallaan jää työttömäksi, sille syntyy tulkinta 'kaukainen' (10). Tällöin voi ajatella sen leksikaalistuvan adjektiiviksi.

- (7) Sille ninquin pitkesen tuli leimachta / Idheste ia näkypi hama Ländehen / Nin mös ombi inhimisen Poigan Tulemus. (A-II-091-[Mt-24:27].)
Sillä niin kuin salama leimahtaa idässä ja valaisee taivaan länteen asti, niin on oleva Ihmisen Pojan tulo. (R, 1992.)
- (8) Ja yleskarcasit / ia vlosaijoit henen Caupungist / ia weit henen haman wooren hypärelle / ionga päle heiden Caupungins oli rakettu / ette he henen olisit alassöxenet. (A-II-175-[Lk-4:29].)
He ryntäsivät paikaltaan, ajoivat Jeesuksen ulos kaupungista ja veivät hänet jyrkän teelle syöstäkseen hänet alas; kaupunki näet oli rakennettu vuorelle. (R, 1992.)
- (9) Te oletta hamast teiden Isein aiast alati poikennuet minun Keskysteni / ia eipe te nijte pitenyet ole. Nin kendekeet nyt teiten minun tykeni / Nin mine tadhon mös minuni teiden tygen käte / sanopi se HERRA Zebaoth. (A-III-764-[Mal-3:7].)
Isienne ajoista asti te olette poikenneet käskyistäni ettekä ole noudattaneet niitä. Kääntykää minun puoleeni, niin minäkin käännyn teidän puoleenne, sanoo Herra Sebaot. (R, 1992.)
- (10) Mutta mine tadhon Ephesos wipyä haman Heluntain asti. (A-II-492-[1Kor-16:8].)
Jään tänne Efesokseen helluntaihin saakka. (R, 1992.)

Taulukko osoittaa myös sen, että *hama*- ja *hamaan*-muodot voivat toisinaan esiintyä ilmaisemassa myös alkurajaa ja olla kongruoimatta seuralaisensa kanssa (11).

- (11) Sille sine teit minun cansan hama noorudhesta swret armot / teutte sen iongas repejsit. (A-I-645.)³

3 Esimerkki on Agricolan *Rucouskiriasta*, eikä siihen ole nykykielistä versiota.

Hama-muodon kongruoimattomuus vahvistaa näiden sanojen kategorioimista terminatiiviseksi partikkeleiksi. Toisaalta nykykielenkäyttäjän näkökulmasta ei ole suuri askel mieltää *hama*-sanat adjektiiviattribuuteiksi merkityksessä 'kaukaisen' varsinkaan silloin, kun ilmauksessa on useita terminatiivisuutta ilmaisevia komponentteja (12)–(13).

- (12) Se Kuningas Jerobeam iellensai Israelin Raiain tyge / haman Hemathist / siihen Merehen Eremahan asti. (A-III-665-[2Kn-14:25].)
Hän kuitenkin palautti Israelille raja-alueen Lebo-Hamatista
Kuolleeseenmereen saakka. (R, 1992.)
- (13) Wan haman Auringon coittamisest nin laskemiseen asti pite minun
Nimen ylistetty oleman Pacanain seas. (A-III-760-[Mal-1:11].)
”Auringonnousun maista auringonlaskun maihin saakka minun nimeni
on suuri. (R, 1992.)

Kuten jo aikaisemmin *asti*- ja *saakka*-sanojen yhteydessä (Päiviö 2007) mainitsin, *asti*- ja *saakka*-sanojen alkuperäisen, terminatiivisen merkityksen väistyessä kaukaisuutta ja rajaa korostavan merkityksen tieltä on yhtenä tätä ilmiötä tukevana rinnakkaisilmionä tapahtunut *niin*- ja *aina*-sanojen käytön lisääntyminen jatkumoluonnetta kuvaamassa ja ajallista, paikallista tai laadullista jatkumoluonnetta vahvistamassa (14). Tällöin *asti*- ja *saakka*-sanoille on syntynyt uusi, kaukaisuutta ilmaiseva tai puhujan subjektiivista kantaa ilmaiseva merkitys, joka on yleistynyt ja jäänyt käyttöön (Päiviö 2007, 187–188). Samalla tavalla voidaan ajatella tapahtuneen myös *hama*-sanoille (15).

- (14) Pangaan sitte Ylke Sormuxen Morsiamen käteen / ensin Lehimeisehen
sormeen / nin Pisimbeen / ia sitte nimetos sormehen / ia siehen iekeen / Ja
pannesans nein sanocan. (A-III-022.)⁴
- (15) Sijtte Herran Echtolinen ruuetan / nin haman Agnus Dei asti. (A-III-024.)

Hamassa, hamasta ja hamaan *vanhan kirjasuomen muissa aineistoissa*

Vuoden 1642 *Bibliassa* pyrittiin vakiinnuttamaan Agricolan aloittama mutta vielä horjuva kirjakieli. Terminatiivisten partikkelien kohdalla tämä näkyy siinä, että yhtä *Bibliassa* olevaa esiintymää lukuun ottamatta *saaden*-sana esiintyy terminatiivisessa funktiossa vain ennen *Bibliaa* julkaistuissa teksteissä. Taulukosta 3 voi todeta, että *asti*-sanaa käytetään ylivoimaisesti eniten ilmaisemassa terminatiivisuutta: 764 ilmauksessa eli noin neljässä viidesosassa kaikista terminatiivisista esiintymistä. Terminatiivisuuden ilmaus keskittyy kuvaamaan loppurajaa, ja 9/10 esiintymistä ilmaisee terminatiivista loppurajaa.

4 Esimerkit 14 ja 15 ovat Agricolan *Käsikiriasta*, eikä niihin ole nykykielistä versiota.

Taulukko 3. Terminatiivisten partikkelien esiintymät joko yksinään tai yhdessä toisen terminatiivisen partikkelin kanssa *Biblia*-aineistossa.

Seuralaisen sija / terminatiivinen partikkeli	olosija	erosija	tulosija	yhteensä
<i>asti</i>	-	2	624	626
<i>saakka</i>	-	1	36	37
<i>saaden</i>	-	-	1	1
yhteensä	0	3	661	664
<i>hamaan</i>	-	-	86	86
<i>hamaan + asti</i>	-	-	138	138
<i>hamaan + saakka</i>	-	-	4	4
<i>hamasta</i>	-	83	-	83
<i>hamas</i>	-	2	4	6
<i>hama yhteensä</i>	0	85	232	317
kaikki yhteensä	0	88	893	981

Taulukosta 3 käy myös selkeästi ilmi *hamasta*-sanana funktio terminatiivista alkurajaa ilmaisevassa. *Hamasta*-muoto alkaa vakiintua ainoaksi terminatiivista alkurajaa ilmaisevaksi partikkeliksi (16). *Hamaan* ilmaisee yksinään terminatiivista loppurajaa (17), mutta *asti* on tässä funktiossa huomattavasti yleisempi. Kaksinkertainen terminatiivisen partikkelin käyttö saa aikaan subjektiivisen kaukaisuuden luennan (18).

- (16) Nijn että minä hamasta Jerusalemist / ja nijsä ymbärins / Illyricumin asti / olen caicki Christuxen Evangeliumilla täyttänyt. (B1-Rom-15:19.)
Näin olen vienyt päätökseen Kristuksen evenkeliumin julistamisen kiertäen kaikkialla aina Jerusalemista Illyriaan saakka. (R, 1992.)
- (17) Mutta Petari seurais händä jäljestätaambana / haman ylimmäisen Papin Salin porstuan / ja meni sisälle / ja istui palweliain secan / näkemän loppua. (B1-Mt-26:58.)
Pietari seurasi häntä jonkin matkan päässä ylipapin pihaan saakka. Siellä hän istuutui palvelusväen joukkoon nähdäkseen, kuinka kaikki päättyisi (R, 1992.)
- (18) Sillä hänen syndins owat ulottunet haman Taiwasen asti: ja Jumalan muista hänen wäärydens. (B1-Ilm-18:5.)
Hänen syntiensä röykkiö ulottuu jo taivaaseen asti, eikä Jumala unohda hänen pahoja tekojaan. (R, 1992.)

Bibliassa esiintyvät myös ensimmäiset *hamassa*-muodot (19).

- (19) Hänen jälkensä rakensi Benui Hanadadin poica / toisen osan / Asarian huonen tyköä njin louckoon ja hamas culman asti. (B1-Neh-3:24.)

Binnui, Henadadin poika, korjasi muuria Asarjan talon luota aina siihen kulmaan saakka, jossa muurin suunta vaihtuu. (R, 1992.)

Ne esiintyvät ero- tai tulosijassa taipuneen nominiseuralaisen kanssa ja korostavat terminatiivisen loppurajan kaukaisuutta.

Muissa vanhan kirjasuomen aineistoissa *hama*-sanojen merkitys lauseessa noudattee Agricola- ja *Biblia*-aineistojen mallia.

Taulukko 4. Terminatiivisten partikkelien esiintymät joko yksinään tai yhdessä toisen terminatiivisen partikkelin kanssa muissa Vanhan kirjasuomen korpuksen aineistoissa.

Seuralaisen sija / terminatiivinen partikkeli	olosija	erosija	tulosija	yhteensä
<i>asti</i>	-	3	211	214
<i>saakka</i>	-	2	57	59
<i>saaden</i>	-	3	16	19
yhteensä	-	8	284	292
<i>hamaan</i>	-	-	21	21
<i>hamaan + asti</i>	-	-	47	47
<i>hamaan + saakka</i>	-	-	3	3
<i>hamasta</i>	-	47	-	47
<i>hamas</i>	5	-	2	7
<i>hama yhteensä</i>	5	47	73	125
kaikki yhteensä	5	55	357	417

Taulukosta 4 voi havaita, että *hamasta*-sana on vakiintunut ilmaisemaan terminatiivista alkurajaa (20). *Hamaan*-sanon käyttö yksinään terminatiivisen loppurajan ilmauksissa on vähentynyt mutta ei täysin loppunut (21 esiintymää) (21). Kun lauseessa on useampi terminatiivinen partikkeli, *hama*-sanat saavat subjektiivista kaukaisuutta kuvaavan luennon (22). *Hamas*-sana esiintyy ensimmäistä kertaa olosijaisen seuralaisen kanssa ja ilmaisee kaukaista kiintopistettä (23).

- (20) Ruotzi on hamasta Pacanain ajasta, yxi wapa waldakunda: Sen asujamet, Ruotzalaiset ja Göthit. (RWL1759-2b.)
- (21) Loca-Cuu näyttä itzens haman puoliwälin soweliax pellon työhön: syys cuun tawalla cuitengin wiettä loppuun märkydellä / ja sopimattomala ilmalla. (Alm1705-B2b.)
- (22) Niinkuin Esisuomalaiset siis nyt näit ja ymmärsit itze luonnon opettawan metzän eläimet sikiöitänsä elättämään, niin salleit he alju eläimensä myös senkallaista luonnon taipumista noudatta, ja annoit niin wasikkain imeä aina emiänsä poikimisesta ruweten hamaan syxyyn asti, josta wasikat kasuisit wiljakkasti, olit wilpat ja menestyit jalosti. (STS1776-153.)

- (23) Ihmisiä cohden eli watan erinomaisest Jumalisia / on heidän palweluxens / että he heitä aina caitzewat holhowat auttawat ia warjelewat jo hamas sikimises ja syndymises / nijncuin sitte aina heidän tääl eläisäns / ollesans ja tääl eritesäns / nijncuin todistoxet owat. (Lpet1670-B4b.)

Hamasta ja hamaan varhaisnykysuomessa

Taulukko 5. Hama-sanojen esiintyminen yksinään tai yhdessä toisen terminatiivisen partikkelin kanssa Varhaisnykysuomen korpuksessa.

Kirjoitetun kielen aineisto / hama-sanojen esiintymät	erosija	tulosija	Yhteensä
<i>asti</i>	167	1314	1481
<i>saakka</i>	45	262	307
<i>hamasta</i>	60		60
<i>hamaan</i>		15	15
<i>hamasta + asti</i>	3		3
<i>hamaan + asti</i>		37	37
<i>hamasta + saakka</i>	1		1
<i>hamaan + saakka</i>		3	3
<i>hamasta + alkain</i>	1		1
<i>hamasta + lukein</i>	2		2
yht.	279	1631	1910

Varhaisnykysuomen aineistossa löytyy esiintymiä vain *hamasta*- ja *hamaan*-sanoista.

Taulukosta 5 voi nähdä, että Varhaisnykysuomen korpuksessa *hamasta*-sana esiintyy enimmäkseen yksin lauseessa, ilman muita terminatiivisia elementtejä. Se esiintyy useimmiten rajaamassa jatkumoa, kuten esimerkissä 24. Esimerkissä 24 *hamasta* toimii lauseen terminatiivisena partikkelina alkurajailmauksen yhteydessä ilmaisemassa rajattua jatkumoluonteisuutta eli terminatiivisuutta. Esimerkissä 25 *hamasta* saa subjektiiivista kaukaisuutta ilmaisevan funktion esiintyessään yhdessä terminatiivisen partikkelin sisältävän terminatiivirakenteen kanssa. Tällaisia esiintymiä ei kuitenkaan ole aineistossa kuin seitsemän kappaletta (taulukko 5). *Hamaan*-sana esiintyy loppurajan ilmauksissa useimmiten yhdessä *asti*-sanon kanssa. Esimerkissä 26 *hamaan* toimii lauseen terminatiivisena partikkelina loppurajailmauksen yhteydessä ilmaisemassa jatkumoluonteisuutta merkityksessä 'aina, koko ajan'. Aineistossa on muutama esimerkki, joissa lauseessa on useampi terminatiivisuuden ilmaisin, ja näissä esimerkeissä lukija voi helpoimmin tulkita *hama*-sanon 'kaukaisuutta' korostavaksi partikkeliksi (27).

- (24) Talonpoikasen tytön elämä on hamasta lapsuuden ajasta iloisa ja luontosempi. (Smtr1847-26-3.)
- (25) Ihmiset nautitsevat Jumalalta monta lahjaa, jota he eivät tunnusta, tuskin tuntenevatkin siksi, sen tähden että he ovat niihin tottuneet hamasta lapsen-ijästä asti. (Ssv1840-46-2.)
- (26) Tämä voitollinen valloitus-retki, joka siitä asti, kun kansamme alkoi muuttaa Suomen niemelle, on kestänyt hamaan nykyaikaan, on Suomen historiassa ehkä etevimpiä kappaleita, jota en tässäkään saa mainitsematta heittää. (Nuija1857-34.)
- (27) Hamasta iki vanhasta ajasta asti aina vuoteen 1808 saakka oli Helsinki oikea mökkikaupunki. (Kieli1852-139.)

Merkittävää muihin tämän artikkelin aineistoihin verrattuna on myös se, että varhaisnykysuomen aineistossa itsenäisiä *hamasta*-sanana alkurajaa ilmaisevia esiintymiä on enemmän kuin loppurajaa ilmaisevia *hamaan*-esiintymiä. Tämä vahvistaa *hamasta*-sanana roolia terminatiivisuuden ilmaisimena.

Hamassa, hamasta ja hamaan nykykirjakielissä

Nykykirjakielen tutkimukseen olen valinnut kolme varsin erilaista aineistoa: Suomen kielen tekstipankin nykykirjakielen aineiston (Parole), joka sisältää tekstejä sanomalehdistä ja kaunokirjallisuudesta, Europarl-aineiston (Europarl), jossa on erilaisia asiakirjatekstejä, sekä Suomi24-keskustelupalsta-aineiston (S24)⁵. Europarl- ja Suomi24-aineisto ovat saatavissa Helsingin yliopiston Suomen puupankki -korpuksessa.

Tekstipankin nykykirjakielen aineistossa *hama*-pesyeen sanoja esiintyy yhteensä 37 kappaletta eli varsin vähän (ks. taulukot 6–8). Valtaosa eli 28 esiintymää on *hamaan*-muodossa, viisi esiintymää *hamasta* ja neljä *hamassa*. Lähes kaikissa esiintymissä *hamaan*-sanalla on adjektiivinen merkitys 'kaukainen, myöhäinen' (28). Tämä johtuu siitä, että *hamaan* ei näissä lauseissa toimi terminatiivisena partikkelina eikä luo tai korosta jatku-moa. [TERMINATIIVI]-skeema ei elaboroidu näissä esimerkeissä, vaan lauseiden ilmai-sema toiminta ymmärretään kestoiltaan punktuaalisena.

- (28) En usko, että Euroopan unionin edellytykset vastaanottaa uusia jäseniä paranisivat, pikemmin päinvastoin. Laajentuminen lykkääntyisi hamaan tulevaisuuteen. (Parole.)

5 Valitsin asiakirja- ja keskustelupalstakorpuksukset mukaan aineestooni, koska yleiskielen korpuksessa oli vain 28 esiintymää ja halusin ottaa selville, ovatko *hama*-sanat todellakin niin harvinaisia muissakin nykykielen käyttöympäristöissä.

Taulukko 6. Hamaan-sanan kanssa esiintyvät sanat ja niiden kokonaisesiintymämäärä

	<i>hamaan</i> (Parole)	<i>hamaan</i> (Europarl)	<i>hamaan</i> (S24)	Yhteensä
<i>tulevaisuuteen</i>	9	58	157	224
<i>loppuun</i>	3	1	117	121
<i>tappiin</i>	-	-	96	96
<i>maailmanloppuun</i>	3	-	4	7
<i>hautaan</i>	5	-	78	83
<i>ikuisuuteen</i>	2	1	21	24
<i>iänkaikkisuuteen</i>	1	1	9	11
<i>vanhuuteen</i>	-	1	1	2
<i>kuolemaan</i>	1	-	11	13
<i>siihen asti</i>	-	-	9	9
<i>asti</i>	-	-	3	3
<i>muu</i>	4 (tähän, Eeva an , länteen, vararikkoon)	-	120 (tähän, 9. hetkeen, eläkkeeseen tms.)	136
Yhteensä	28	62	626	716

Tekstipankin aineiston mukaan *hamaan*-sanaa esiintyy nykykielessä enimmäkseen jo Agricolan ajan teksteistä tutuissa ilmauksissa, kuten *hamaan tulevaisuuteen*, *hamaan maailmanloppuun*, *hamaan ikuisuuteen*, *hamaan kuolemaan*, *hamaan hautaan* ja *hamaan iänkaikkisuuteen asti*. Näissä ilmauksissa *hamaan* viittaa kaukaiseen tulevaisuuteen, ja nykykielenkäyttäjät voi ymmärtää *hamaan*-sanana vaivatta myös adjektiiviksi attribuutin asemaan merkityksessä 'kaukainen'. Terminatiivisuuden eli rajatun jatkumoluonteisuuden ilmaiseminen ei kuulu enää *hamaan*-sanana funktioon itsestään selvästi.

Europarl-aineistossa on samanlainen tendenssi, joskin *hamaan tulevaisuuteen* dominoi siellä selkeämmin lähes ainoana muotona. *Hamaan tulevaisuuteen* voi mieltää vakiintuneeksi kollokaatioksi taulukon 6 perusteella. *Hamaan*-sanana esiintyy eniten variaatiota S24-keskustelupalstakorpuksessa. Keskustelupalstan genre on usein tunteellisesti värityntä, ja subjektiivinen näkökulma tai selkeä liioittelu saattavat nousta herkemmin pintaan. Vaikka aineistot ovat lähes samankokoisia, *hamaan*-sanalla on huomattavasti enemmän esiintymiä juuri keskustelupalstakorpuksessa.

Taulukosta 6 voi myös nähdä, että keskustelupalstakorpuksessa on paljon variaatiota siinä, minkä sanana kanssa *hamaan* esiintyy. Erilaisia nominiseuralaisia on 131 kappaletta. Useimmat seuralaiset implikoivat kaukaista päätepidettä (usein elämän) ja näin kyllä tukevat Ahlqvistin mainitsemaa "tummaperäisyyttä" *hama*-sanojen merkityksessä. Taulukosta näkee myös sen, että nykykirjakielen aineistoissa *hamaan*-sana esiintyy vain keskustelupalstakorpuksessa yhdessä *asti*-sanana kanssa. Tämän voi tulkita niin, että

nykykielessä *hamaan*-sanan käyttö on hyväksyttävää myös lauseissa, jotka eivät elaboroi [TERMINATIIVI]-skeemaa. Nykykirjakielleessä *hamaan* ja miksei myös *hamasta*-sana ovat leksikaalistuneet adjektiiviksi merkityksessä 'kaukainen'. Tähän muutokseen lienee vaikuttanut *hama*-sanojen sijoittuminen seuralaisensa edelle sekä niiden kongruenssi seuralaisensa kanssa.

Hamasta-sanalla on nykykielen aineistossa 68 esiintymää (ks. taulukko 7). *Hamasta*-sanaa esiintyy terminatiivisessa funktiossa (29). Myös *hamasta*-sanana esiintymät ilmaisevat 'ajallista kaukaisuutta'. Toisin kuin vanhan kirjakielen aineistoissa ja varhaisnyky-suomen aineistossa *hamasta*-sana esiintyy useimmiten toisen terminatiivisen partikkelin kanssa, kuten *alkaen*, *asti* tai *lähtien* (30)–(32).

- (29) Se vahvisti omalta osaltaan länsimaisen aikakäsityksen kaavaa, historian jatkumoa hamasta maailman luomisesta tähän eteenpäin liukuvaan nykyhetkeen ja peloa lähestyvistä maailmanlopusta. (Parole.)
- (30) Onkohan niin, että raha rasittaa meitä jollain salaperäisellä tavalla jo hamasta kehdestä alkaen? (Parole.)

Taulukko 7. *Hamasta*-sanana esiintyvät sanat ja niiden kokonaisesiintymämäärät.

	<i>hamasta</i> (Parole)	<i>hamasta</i> (Europarl 2015)	<i>hamasta</i> (S24 2015)	Yhteensä
<i>äidin kohdusta</i>	-	-	17	17
<i>maailman luomisesta</i>	1	-	13	14
<i>(luomakunnan) alusta</i>	1	-	10	11
<i>ikiajoista</i>	-	-	4	4
<i>äidin helmasta</i>	-	-	4	4
<i>vuodesta ---</i>	1	-	1	2
<i>muinaisuudesta</i>	1	-	1	2
<i>menneisyydestä</i>	-	-	2	2
<i>nuoruudesta</i>	-	-	2	2
<i>Egyptin maasta</i>	-	-	2	2
<i>-- päivistä</i>	-	-	2	2
<i>iankaikkisesta</i>	-	-	1	1
<i>historiasta</i>	-	-	1	1
<i>maan äärestä</i>	-	-	1	1
<i>lapsuudesta</i>	-	-	1	1
<i>imeväisvaiheesta</i>	-	-	1	1
<i>kehdestä</i>	1	-	-	1
Yhteensä	5	-	63	68

- (31) Sama, puolesta ja vastaan ja askel askeleelta tuloksiin pääseminen, joka on jatkunut hamasta historian alusta asti näyttää jatkuvan edelleenkin. (Parole.)
- (32) Gösta Sundqvist kiistää jyrkästi oletukset, joiden mukaan Leavingsien musiikki olisi pysynyt samantyyppisenä hamasta vuodesta 1980 lähtien. (Parole.)

Taulukosta 7 näkee, että *hamasta*-sanan seuralainen usein ilmaisee eräänlaista abso-luuttista alkua, johon ei nykyajasta käsin ole enää pääsyä (äidin kohtu tai helma, imeväis-vaiheesta, kehdestä) tai kaukaisista (esi)historian ajankohdista (maailman luomisesta, luomankunnan alusta, ikiajoista, muinaisuudesta, iankaikkisesta, Egyptin maasta, Egyptin päivistä). Absoluuttisuus ja ääripään ilmaisu voivat helposti tulla tulkituksi liioitteleviksi.

Hamassa-sanasta on nykykielen aineistoissani 129 esiintymää. Kaikki *hamassa*-san-an esiintymät ilmaisevat 'ajallista kaukaisuutta'. Tämä on odotuksenmukaista, sillä olositai-nen *hamassa* ei elaboroi jatkumoa.

Taulukko 8. *Hamassa*-san-an kanssa esiintyvät sanat ja niiden kokonaisesiintymämäärät.

	<i>hamassa</i> (Parole)	<i>hamassa</i> (Europarl 2015)	<i>hamassa</i> (S24 2015)	Yhteensä
<i>tulevaisuudessa</i>	4	9	76	89
<i>nuoruudessa</i>	-	-	13	13
<i>menneisyydessä</i>	-	-	10	10
<i>ajassa</i>	-	-	6	6
<i>muinaisuudessa</i>	-	-	4	4
<i>historiassa</i>	-	-	2	2
<i>viime vuosisadalla</i>	-	-	2	2
-	-	-	2	2
<i>maailmanlopun nurkilla</i>	-	-	1	1
Yhteensä	4	9	116	129

Taulukosta 8 voi nähdä *hamassa*-san-an yleisimmät seuralaiset. Ehdottomasti eniten *hamassa* esiintyy yhdessä *tulevaisuudessa*-san-an kanssa (33). Muuten seuralaisissa ei juuri ole variaatiota: lähes yhdeksän kymmenestä esiintymästä on joko *hamassa tulevai-suudessa*, *hamassa nuoruudessa* tai *hamassa menneisyydessä* (34)–(35). Mielenkiintoista on se, että *hamassa* esiintyy myös adessiivisen seuralaisen kanssa (36). Näitä esiintymiä on aineistossani kolme. Vaikka lauseet ovatkin epäkieliopillisia, ne kertovat kuitenkin siitä, miksi *hama*-san-an merkitys voidaan mieltää nykykielessä. Taulukosta voi todeta myös sen, että Europarl-korpuksessa on vain yhdeksän *hamassa tulevaisuudessa* -esiintymää (37). *Hamassa*-sana on väriltään subjektiivisempi ja usein kaukaisuutta ehkä jopa liioitteleva, eikä sitä sen tähden käytettäne asiategesteissä. Esimerkissä 37 *hamassa*-sanaa

käytetään täysin adjektiivisesti, vastakohtana *lähi*-sanalle. Adjektiiviattribuuttimainen käyttö on yleisintä myös S24-aineistossa (38).

- (33) Tien rakentaminen on erittäin hamassa tulevaisuudessa. (Parole.)
- (34) Joskun hamassa nuoruudessani kävin Raumalla sellaisessa paikassa (tarkemmin en muista), jossa nyplättiin pitsiä. (S24.)
- (35) Eri asia joskus hamassa menneisyydessä, kun osa kansaa ei käynyt edes kiertokoulua, ja osa opiskeli yliopistossa. (S24.)
- (36) Yo-tutkinnossa ei 2000-luvulla ole mitään juhlimista, en juhlinut minä enkä vanhempani, vaikka meitsi kirjoitti hamassa viime vuosisadalla. (S24.)
- (37) Tämä on tehtävä Euroopan edun vuoksi lähitulevaisuudessa eikä hamassa tulevaisuudessa, esimerkiksi kymmenen tai viiden vuoden kuluttua, kun Turkki on kenties valmis liittymään. (Europarl.)
- (38) Mulle on silti sama, mikä tän töllin arvo on, sillä asumaan tähän on tultu ja luukku myydään vasta joskus tulevaisuudessa, siis hamassa sellaisessa, kun muutamme etelän aurinkorannoille eläköityessäni. (S24.)

Lopuksi

Olen edellä tarkastellut *hama*-sanoja eri-ikäisissä kirjoitetun kielen aineistoissa. Tarkasteluni perusteella voi todeta, että vanhassa kirjasuomessa *hama*-sanat olivat synonyymisia muiden terminatiivisten partikkelien kanssa. Erityisesti *hamasta*-sanalla näyttää olleen tärkeä rooli terminatiivisen alkurajan ilmauksissa. Tässä funktiossa se on ollut *asti-* ja *saakka*-sanoja yleisempi. Vanhan kirjasuomen aineistossa ei vielä esiinny *hamassa*-sanaa yhdessä olosijaisen seuralaisen kanssa ilmaisemassa subjektiivista kaukaisuutta. Varhaisnykysuomen aineistossakin esiintyy vain *hamasta* ja *hamaan*. *Hamasta*-sanat rooli terminatiivista alkurajaa ilmaisemassa on vahva. Mikäli *hamaan* tai *hamasta* esiintyy *asti*-sanat kanssa, se saa kaukaisuutta korostavan funktion. Loppurajaa ilmaisemassa *hamaan*-sanat käyttö alkaa kaventua tiettyihin ilmauksiin, jotka nykysuomeen siirryttyä ovat muuttuneet kivettyneiksi ilmauksiksi kuten *hamaan tulevaisuuteen*.

Nykykielessä *hamaan*, ja miksei myös *hamasta*-sana, on leksikaalistumassa adjektiiviksi ja sitä käytetään adjektiiviattribuuttina, lähinnä ilmaisemaan tai korostamaan kaukaisuutta. Tätä muutosta lienee edesauttanut *hama*-sanojen attribuuttimainen asema seuralaisensa edellä sekä se, että *hama*-sanat kongruoivat pääsanansa kanssa. Tämä selittänee myös sen, että *hama*-sanoja esiintyy myös inessiivimuotoisena nykykirjakielen korpuksissa. Tällöin *hamassa*-sanat merkitys on synonyyminen *kaukaisen* kanssa.

Vaikka *hama*-sanoja ei ole määrällisesti esiintynyt kovin paljon vanhan kirjasuomen ja erityisesti varhaisnykysuomen korpuksissa eikä myöskään nyky-suomen Parole- ja Europarl-korpuksissa, S24-aineisto kuitenkin todistaa sen, että *hama*-sanat ovat vielä nykyäänkin produktiivisesti käytössä. Tosin alkuperäistä terminatiivisuuden ilmaisun funktiota niillä ei läheskään aina enää ole.

Hama-sanojen kohdalla näyttää siis siltä, että tyypillinen kieliopillistumisprosessi, jossa merkityksellisestä sanasta tulee merkityksettömämpi, onkin kääntynyt ylösalaisin: terminatiivinen *hama*-partikkeli on jäämässä pois käytöstä, ja vuosien saatossa leksikaalisesti merkityksellinen adjektiivi *hama* merkityksessä 'kaukainen' (kuvio 1) on yleisty-mässä.

Kuvio 1. *Hama*-sanankäytön muuttuminen suomen kirjoitetussa kielessä

terminatiivinen partikkeli →

subjektiivisen kaukaisuuden ilmaisin →

adjektiivi 'kaukainen'

Vanhan kirjasuomen aineistossa *hama*-sanat esiintyvät terminatiivisessa funktiossa, ja silloin, kun terminatiivisuuden ilmaisimia on lauseessa runsaasti, ne alkavat saada subjektiivista kaukaisuutta ilmaisevan luennan. Varhaisnykysuomen aineistossa *hama*-sanojen esiintymämäärä on pieni verrattuna esimerkiksi muihin terminatiivisiin partikkeleihin, kuten *asti* ja *saakka*. Nykysuomen aineistossa *hama*-sanankäytös on värittyneempi: sitä ei käytetä asiateksteissä, ja se on saamassa hieman dramaattisen tai liioittelevan merkityksen 'erittäin tai kovin kaukainen'.

Hama on polyseeminen, ja sillä on suomen murteissa aina ollut rinnakkaismerkitys 'kaukainen'. Tutkimuksen perusteella näyttää kuitenkin siltä, että *hama*-sanojen partikkelimainen käyttö olisi kuolemassa pois. Tähän lienee vaikuttanut useampi asia:

- 1) *hama*-sanojen sijainti seuralaisensa edellä, joka erottaa ne muista terminatiivisista partikkeleista ja samalla edesauttaa niiden tulkitsemista attribuuteiksi
- 2) *hama*-sanojen eri muodot *hamassa*, *hamasta* ja *hamaan*, jotka sallivat adjektiivimaisemman tulkinnan, jota suomen murteissa jo olemassa oleva adjektiivinen käyttö tukee
- 3) *saakka*- ja varsinkin *asti*-sanojen dominanssi terminatiivisina partikkeleina, jolloin lauseen toiset terminatiiviset partikkelit saavat subjektiivisen kaukaisuuden tulkinnan tai toimivat kaukaisuuden korostajina
- 4) *hama*-sanojen käyttö myös sellaisissa ilmauksissa, joissa ne eivät saa terminatiivista luentaa
- 5) järjestelmällinen Agricolan käyttämien *hama*-rakenteiden karsiminen vanhan kirjasuomen ajan jälkeisistä uskonnollisista teksteistä sekä Raamatun käännoisistä.

On kuitenkin tärkeää todeta, että vaikka *hama*-sanat olisivatkin leksikaalistumassa adjektiiveiksi, niitä ei esiinny esimerkiksi ulkopaikallissijoissa (**hamalla*, **hamalta*, **hamalle*), ei edes S24-keskusteluaineistossa, jossa muuten voi esiintyä epäkieliopillisia lauseita ja kaikenlaisia kielellisiä epätasallisuuksia. Niiden taivutusparadigma ei siten ole täydellinen, ja *hama*-sanat jäänevätkin toistaiseksi roikkumaan kahden kategorian (partikkeli – adjektiivi) väliin. Lauseen aspektuaalisuuden kannalta katsottuna *hama*-sanat ovat menettäneet terminatiivisuuden funktiota eivätkä siten enää nykyään aina vaikuta lauseen aspektiin.

Lähteet

Aineslähteet

- 1800 = Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen ATK-korpukset. Käyttöluva Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. Käyttöaika toukokuu 2004 – heinäkuu 2004. Saanti Internet <http://www.kotus.fi/>. Käyttöluvat Internet-osoitteesta kayttoluvat@kotus.fi. Useita eri aineistoja; kaikkiin ei ole erikseen viitattu tekstissä tai esimerkeissä. Tässä vain tekstissä esiintyneet aineistot.
- Alm = Almanakkojen liitekirjoitukset 1810–1819.
- Kieli1852 = G. E. Euren: *Suomalainen kielioppi suomalaisille* (1852).
- Nuija1857 = Koskinen, Yrjö: *Nuija-sota, sen syyt ja tapaukset*. Edellinen Osa (1857).
- Smtr = *Suometar* 1847, 1848.
- Ssv = *Sanansaattaja Viipurista* 1820, 1823, 1830.
- Kielipankki: <https://kitwiki.csc.fi/twiki/bin/view/FinCLARIN/KielipankkiKoti>. Käyttämäni osakorpukset: Finnish Tree Bank 3; Europarl- (merkitty esimerkkien lopussa Europarl) ja Suomi 24 -pöimintoja (merkitty esimerkkien lopussa S24)
- Parole = Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa oleva 1990-luvun yleiskielen digitaalinen tutkimusaineisto (ent. Suomen kielen tekstipankki). EU:n LE-PAROLE hankkeessa koostaneet Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen laitos ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1996–1998. Käyttöaika 1.6.1999–31.8.1999. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- Wanha = Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen korpukset. Atk-tallenne. Wanhasuomi. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. Noin 3,2 miljoonan sanan laajuinen kokoelma. Käyttöaika: toukokuu 2003 – maaliskuu 2005. Saanti Internet: kotus.fi. Käyttöluvat Internet-osoitteesta kayttoluvat@kotus.fi.
- Agricola = Mikael Agricolan kootut teokset I–III. ATK-korpus. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- AI s. 1–877 *Rucouskirja* (1544).
- AII s. 1–719 *Se Wsi Testamentti* (1548).
- AIII s. 1–80 *Käsikirja* (1549).
- AIII s. 197–435 *Dauidin Psaltari* (1551).
- Almanakat = Almanakkatekstejä 1700- ja 1800-luvuilta. ATK-korpus. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- Biblia = *Biblia. Se on coco pyhä Raamattu suomexi*. Vuoden 1642 raamatunsuomennos. ATK-korpus. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- Lait = Vanhan kirjasuomen lakitekstikorpus. ATK-korpus. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- Rwl1759 = Ruotzin Waldakunnan Laki 1734 (1759).
- Lizelius = Anders (Antti) Lizeliuksen teoksia. ATK-korpus. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- *Suomalaiset Tieto-Sanommat* (1775–1776).
- Lpetri = Laurentius Petri, Saarna enkeleistä (1670).

Kirjallisuus

- AAK = *August Ahlqvistin kirjeet. Kielimiehen ja kaukomatkailijan viestejä* 1845–1889. Toim. MAIJA HIRVONEN & KAISA LAHIKAINEN. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1982.
- AHLQVIST, AUGUST 1871: *Kieletär*. Tutkimuksia, arvosteluja ja muistutuksia Suomen kirjallisuuden ja kielen alalta. Helsinki: J. C. Frenckell.
- ALHONIEMI, ALHO 1978: Suomen kielen terminatiiveista. *Rakenteita. Juhlakirja Osmo Ikolan 60-vuotispäiväksi* 6.2.1978, 188–206. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisu 6. Turku.

- GEERAERTS, DIRK 1997: *Diachronic prototype semantics*, Clarendon press, Oxford.
- HUUMO, TUOMAS 2006: Kvantiteetti ja aika I. Nominaalisen aspektin näkökulma suomen objektin ja subjektin sijamerkintään. *Virittäjä* 4/2006, 504–538.
- 2007 Kvantiteetti ja aika II. Nominaalinen aspekti ja suomen predikaatiivin sijavaihtelu. *Virittäjä* 1/2007, 3–23. Helsinki.
- KANGASMAA-MINN, EEVA 1978: Verbien sisäisestä aspektista. *Sananjalka* 20, 17–28. Turku.
- LANGACKER, RONALD 1987: *Foundations of Cognitive Grammar I. Theoretical Prerequisites*. Stanford University Press, Stanford.
- 1991: *Concept, Image and Symbol. The Cognitive Basis of Grammar*. Mouton de Gruyter, Berlin.
- 2000: *Grammar and Conceptualization*. Mouton de Gruyter, Berlin.
- NURMINEN, SALLA 2011: Aspektin ilmaiseminen suomen kielessä – lauseen ominaisuus. *Sananjalka* 53, 61–83. Turku.
- 2015: *Lauseen aspektin ilmaiseminen suomen kielessä. Tutkimus olla-, tehdä- ja tulla-verbillisistä tekstilauseista käyttökonteksteissaan*. Turun yliopiston julkaisuja C-410, Turku.
- PARADIS, CARITA 2000: Reinforcing adjectives. A cognitive semantic perspective on grammaticalization. R. BERMÚDEZ-OTERO, D. DENISON, R. M. HOGG ja C. B. MC CULLY (toim.): *Generative theory and corpus studies. Topics in English Linguistics*, 233–258. Mouton de Gruyter, Berlin.
- PÄIVIÖ, PIA 2007: *Suomen kielen asti ja saakka. Terminatiivisten partikkelien synonymia, merkitys, käyttö ja kehitys sekä asema kieliopissa*. TYSJYKLJ 75, Turku.
- SMS = *Suomen murteiden sanakirja*. Osat I–VI. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 1985–1999. Edita, Helsinki.
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä*. 1–3. 1992–2000. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 556. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- SHORE, SUSANNA 2009: Mitä tapahtui ”aina”? – *aina*-partikkelin merkityksestä ja käytöstä Raamatun esimerkkien valossa. *Virittäjä* 4/2009, 482–507. Helsinki.

PIA PÄIVIÖ: *Changes in the function of hama-words, from Old Book Finnish to Modern Written Finnish*

The article describes and discusses the functions of the Finnish terminative particle *hama* and its variants *hamassa* [*hama* + locative case ending ’in’], *hamasta* [*hama* + directional locative case ending ’from’], and *hamaan* [*hama* + directional locative case ending ’into; to’] (which will be referred to as *hama*-words) in the framework of cognitive linguistics. A central concept used in the analysis is schema in the Langackerian sense. The analysis further benefits from the notions of prototype and polysemy. This article also aims to trace the possible grammaticalization and lexicalization path of the *hama*-words.

The writer argues that the function of *hama*-words in Early Modern Finnish and Modern Finnish, as well as their change in meaning, is motivated by a shift in their semantic function. In the period of Old Book Finnish (1540–1800), *hama*-words function as terminative particles, *hamasta* being the most common terminative particle to be used to express an initial border. However, *hama*-words also often appear in sentences with other terminative particles. In such situations, the *hama*-words receive a reading as intensifiers to the terminative particles. Towards the end of the period of Old Book Finnish, the biblical texts were revised, and in this revision and unification process *hama*-words often were seen as unimportant intensifiers. They were therefore mostly removed from later Bible translations, or they were replaced by two more common terminative particles, *asti* and *saakka*.

In the Early Modern Finnish period (1800–1880), the use of *hama* decreases rapidly, and the use of other terminative particles, such as *asti* and *saakka*, increases. However, *hamasta* remains the dominant

terminative particle to denote an initial border. In this period, the use of *hama*-words also extends to sentences that do not express terminativity at all, thus giving them an adjectival meaning of ‘far away, very distant’. It is important to note that *hama* is polysemic in some Finnish dialects, where it also is an adjective meaning ‘far away’. In the period of Modern Finnish, *hama*-words are increasingly being used as adjectives denoting distance, with the meaning of ‘far away’. The changes observed in the meaning and usage of *hama*-words call into question the typical order of grammaticalization processes, since the grammaticalization of *hama*-words begins with a terminative particle, which then becomes an intensifier to another terminative particle, and finally becomes a semi-lexicalized adjective denoting distance.

There are several reasons leading to this change of the function of *hama*-words. First, unlike all other terminative postposition-like particles in the Finnish language, *hama*-words precede their companion, and thus do not appear in the postpositional position in a sentence. Further, there is agreement between *hama*-words and their companions. These two features allow *hama*-words to be seen as adjective attributes to the main word.

Secondly, the fact that several terminative particles can occur in one sentence causes the less common particles, such as *hama*-words, to receive a different kind of reading. In this shift of reading, *hama*-words were first seen as intensifiers to the terminative particles, and later as adjective attributes denoting ‘far away, in the distance’.

Thirdly, the increasing use of *hama*-words in sentences that were not terminative may have caused the shift of meaning towards the adjectival ‘far away’. Lastly, the active revision of Bible translations from the 17th to 20th centuries decreased the appearance of *hama*-words. In Modern Written Finnish, *hama*-words have almost lost their terminative function; instead, they can be seen as common synonyms to the adjective [*erittäin*] *kaukainen* ‘far away’. This article continues the discussion of the role of terminativity and the functions of terminative particles in Finnish that was earlier conducted by Alhoniemi (1978) and Päiviö (2007). In addition, it contributes to the discussion of aspect in Finnish as a property of the clause.

Pia Päiviö
hng786@hum.ku.dk
Københavns Universitet
Njalsgade 120
2300 København, Denmark